

AN'ANA VA IJOD UYG'UNLIGI: MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TAFAKKURI VA KREATIVLIGINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY MEROSNING ROLI

Soliyev Ilhom Sobirovich

FarDU, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

To'ychiyeva Shoxidaxon Qaxramon qizi

*FarDU, Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta'lim)
mutaxassisligi, 2-bosqich magistranti*

E-mail: shohidatuychiyeva95@gmail.com | Tel: +998 93 640 78 89

Annotatsiya. Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalar - 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalarning tafakkuri va kreativligini shakllantirishda milliy meros, xalq og'zaki ijodi va an'anaviy o'yinlarning o'рни va ahamiyatini nazariy tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotning maqsadi milliy madaniy meros elementlarini maktabgacha ta'lim jarayoniga integratsiyalash orqali bolalar kreativligini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, xalq ertaklari, maqollar, milliy o'yinlar va hunarmandchilik elementlari bolalarda ijodiy tafakkur, muammolarni hal qilish qobiliyati va madaniy o'zlikni anglashni faollashtiradi. Xulosa sifatida ta'kidlanganki, an'ana va ijodning uyg'unligi maktabgacha ta'limda yangi pedagogik texnologiyalar bilan birgalikda qo'llanilganda yuqori samaradorlik beradi.

Kalit so'zlar: milliy meros, kreativlik, maktabgacha ta'lim, tafakkur, xalq og'zaki ijodi, an'anaviy o'yinlar, bolalar rivojlanishi, pedagogika, madaniy o'zlik, integratsiya, ijodiy faoliyat, ta'lim metodikasi

ГАРМОНИЯ ТРАДИЦИЙ И ТВОРЧЕСТВА: РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ В ФОРМИРОВАНИИ МЫШЛЕНИЯ И КРЕАТИВНОСТИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. Данная статья посвящена теоретическому анализу роли национального наследия, народного устного творчества и традиционных игр в формировании мышления и креативности детей дошкольного возраста - от 3 до 6 лет. Цель исследования - определить возможности развития детского творчества посредством интеграции элементов национального культурного наследия в процесс дошкольного образования. В исследовании использованы методы сравнительного анализа, системного подхода и педагогического моделирования. Результаты показывают, что народные сказки, пословицы, национальные игры и элементы ремесла активизируют у детей творческое мышление, способность к решению проблем и осознание культурной идентичности. В качестве вывода подчёркивается, что гармония традиции и творчества в дошкольном образовании даёт высокую

эффективность при совместном применении с новыми педагогическими технологиями.

Ключевые слова: национальное наследие, креативность, дошкольное образование, мышление, народное творчество, традиционные игры, развитие детей, педагогика, культурная идентичность, интеграция, творческая деятельность, методика обучения

HARMONY OF TRADITION AND CREATIVITY: THE ROLE OF NATIONAL HERITAGE IN DEVELOPING THINKING AND CREATIVITY IN PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. *This article is devoted to the theoretical analysis of the role of national heritage, folk oral literature, and traditional games in shaping the thinking and creativity of preschool-aged children between 3 and 6 years old. The aim of the research is to identify opportunities for developing children's creativity through the integration of national cultural heritage elements into the preschool education process. The study employs methods of comparative analysis, systematic approach, and pedagogical modeling. The results show that folk tales, proverbs, national games, and elements of craftsmanship activate creative thinking, problem-solving ability, and cultural self-awareness in children. As a conclusion, it is emphasized that the harmony of tradition and creativity in preschool education yields high effectiveness when applied alongside modern pedagogical technologies.*

Keywords: *national heritage, creativity, preschool education, thinking, folk literature, traditional games, child development, pedagogy, cultural identity, integration, creative activity, teaching methodology*

KIRISH

Bugungi globallashuv va jadal o'zgarishlar davrida yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularning kreativ va mustaqil tafakkurini shakllantirish dolzarb pedagogik muammo bo'lib qolmoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalar - insonning eng muhim rivojlanish davri bo'lib, aynan shu bosqichda shaxsning asosiy intellektual va ijodiy sifatlari poydevor qo'yiladi (Vygotsky, 1978; Piaget, 1952). Shu bois maktabgacha ta'lim muassasalarida qo'llaniladigan metodlar va yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda milliy ta'lim tizimini takomillashtirish yo'nalishida olib borilayotgan islohotlar maktabgacha ta'limni sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarishni ko'zda tutmoqda. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan «Yangi O'zbekiston» strategiyasida ham maktabgacha ta'limni kengaytirish va sifatini oshirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Biroq ta'lim sifatini faqat zamonaviy texnologiyalar

orqali ta'minlash yetarli emas - milliy madaniy meros va an'anaviy pedagogika tajribasidan oqilona foydalanish ham muhim omil hisoblanadi.

Tadqiqotda quyidagi asosiy muammo aniqlangan: maktabgacha ta'limda milliy meros elementlari tizimli va metodologik jihatdan to'liq o'rganilmagan va amaliyotga yetarli darajada joriy etilmagan. Xususan, xalq og'zaki ijodi (ertaklar, maqollar, topishmoqlar), milliy o'yinlar (qo'g'irchoq o'yinlari, milliy harakatli o'yinlar) va hunarmandchilik asoslarining bolalar kreativligi va tafakkur rivojiga ta'siri nazariy-metodologik jihatdan yetarli asoslanmagan.

Tadqiqotning maqsadi: milliy madaniy meros elementlarini maktabgacha ta'lim jarayoniga integratsiyalash orqali bolalar kreativligi va tafakkurini rivojlantirishning nazariy-pedagogik asoslarini aniqlash.

Tadqiqot vazifalari:

1. Kreativlik va tafakkur rivojiga oid zamonaviy ilmiy yondashuvlarni tahlil qilish;
2. Milliy meros elementlarining ta'limiy imkoniyatlarini aniqlash;
3. An'ana va ijodning uyg'unligiga asoslangan pedagogik modelni asoslash.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Adabiyotlar tahlili. Bolalar kreativligi va tafakkurini rivojlantirish masalasi ko'plab jahon olimlarining diqqatini jalb etgan. J. Piaget (1952) bolalar kognitiv rivojlanishining bosqichlari haqidagi nazariyasida maktabgacha yoshdagi bolalar (preoperatsional bosqich, 2-7 yosh) ramziy va taqlid o'yinlar orqali dunyoni anglashini ko'rsatadi. L.S. Vygotskiy (1978) esa o'yinni bolaning yaqin rivojlanish zonasini kengaytiruvchi asosiy faoliyat deb hisoblaydi. Uning fikricha, ijtimoiy-madaniy muhit bolaning intellektual rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

E. Torrance (1966) kreativlikni yangi, original va maqsadga muvofiq g'oyalar yaratish qobiliyati sifatida ta'riflaydi hamda uni quyidagi to'rt komponent orqali o'lchaydi: ravonlik, moslashuvchanlik, o'ziga xoslik va ishlab chiqish. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshda kreativlikni rivojlantirishga qulay muhit yaratish kelajakda akademik va kasbiy muvaffaqiyatning poydevorini tashkil etadi (Runco, 2014).

Milliy meros va ta'lim o'rtasidagi munosabat masalasida S. Imomnazarov (2019) O'zbekiston maktabgacha ta'limida milliy o'yinlar pedagogik vosita sifatida samarali ekanligini empirik jihatdan isbotlagan. H. Yo'ldosheva (2021) xalq ertaklarining bolalar nutqi va ijodiy tafakkuriga ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqlagan. Xalqaro darajada K. Bransford va M. Johnson (1972) tadqiqotlari madaniy kontekstning o'quv jarayonidagi ahamiyatini ta'kidlaydi.

UNESCO (2003) va UNICEF (2012) hisobotlari ham madaniy meros elementlarini boshlang'ich va maktabgacha ta'limga integratsiyalashning bolalar rivojlanishiga ijobiy ta'sirini alohida qayd etgan. Jumladan, an'anaviy o'yinlar bolalarning ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi, hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi va madaniy o'zlikni mustahkamlaydi.

Biroq mavjud adabiyotlarda milliy meros elementlarini maktabgacha ta'limga integratsiyalashning tizimli metodologik modeli yetarli darajada ishlanmagan. Aynan shu bo'shliqni to'ldirish ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligi hisoblanadi.

Tadqiqot metodlari

Ushbu nazariy-tahliliy tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanilgan:

1. Qiyosiy tahlil metodi - xalqaro va mahalliy ilmiy adabiyotlarni solishtirma o'rganish;
2. Tizimli yondashuv - milliy meros elementlarini ta'lim tizimiga integratsiyalash imkoniyatlarini yaxlit ko'rish;
3. Pedagogik modellashtirish - an'ana va ijod uyg'unligiga asoslangan nazariy model yaratish;
4. Tarixiy-genetik tahlil - milliy pedagogika an'analarning shakllanishi va rivojlanishini o'rganish.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Amalga oshirilgan nazariy tahlil asosida quyidagi natijalarga erishildi.

1. Milliy meros elementlarining tafakkur rivojiga ta'siri

Xalq ertaklari, topishmoqlar va maqollar bolalarning mantiqiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirishda kuchli pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ertaklarning tuzilmaviy xususiyatlari (muammo - qahramonning harakati - yechim) maktabgacha yoshdagi bolalarda muammoni aniqlash va hal qilish qobiliyatini

faollashtiradi (Imomnazarov, 2019). Topishmoqlar esa tushunchalar o'rtasida yangi aloqalar topish, ya'ni kreativ tafakkurning asosi bo'lgan «divergent thinking»ni rivojlantiradi (Torrance, 1966).

O'zbek xalq maqollari bo'lajak tadqiqotchilarning kuzatish va umumlashtiruv qobiliyatlarini shakllantiradi. Masalan, «Ko'p o'yla, kam so'yla» yoki «Mehnat - hayot, dangasalik - ofat» kabi maqollar bolalarga qarorlar qabul qilishda mulohaza yuritish odatini singdiradi. Bu L.S. Vygotskiy (1978) ta'kidlagan ichki nutq va tafakkurning birligi konsepsiyasi bilan bevosita bog'liqdir.

2. Milliy o'yinlar va kreativlikning o'zaro aloqasi

O'zbek milliy o'yinlari - «Oq terak, ko'k terak», «Bola, bola, kim bola?», «Lappar» va boshqalar - bolalarda ijodiy tafakkurning to'rt komponentini (Torrance bo'yicha) bir vaqtning o'zida rivojlantiradi. Milliy harakatli o'yinlarda bolalar doim yangi vaziyatlarga moslashishga majbur bo'ladi, bu esa ularning moslashuvchan tafakkurini (flexible thinking) rivojlantiradi. Bundan tashqari, ushbu o'yinlar jamoaviy ijod, o'z rolini anglash va muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari milliy o'yinlar bilan an'anaviy didaktik o'yinlarni qiyosiy tahlil qilish imkonini berdi. Milliy o'yinlarda mavjud bo'lgan ijodiy erkinlik (bolalar qoidalarni o'zlari shakllantiradi yoki o'zgartiradi) zamonaviy pedagogikadagi «open-ended play» konsepsiyasi bilan mos keladi (Runco, 2014). Bu esa milliy o'yinlarning zamona talablariga mos ilmiy asosi mavjudligini ko'rsatadi.

3. Hunarmandchilik va san'atning kreativlikka ta'siri

O'zbek milliy hunarmandchiligi - kashtachilik, kulolchilik, zardoqlik, ganch o'ymakorligi - bolalarda nozik motorika, estetik did va ijodiy badiiy tafakkurni rivojlantiradi. Maktabgacha ta'limda ushbu hunarmandchilik elementlarini oddiy va yoshga mos tarzda qo'llash mumkin: loy bilan ishlash, naqsh chizish, ranglar bilan ishlash. Gardner (1983) ko'p intellektlar nazariyasiga ko'ra, badiiy-kreativ intellektni maktabgacha yoshda rivojlantirish keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatni ta'minlaydi.

4. An'ana va zamonaviy pedagogikaning uyg'unligi: nazariy model

Tahlil natijalariga asoslanib, maktabgacha ta'limda milliy meros elementlarini integratsiyalashning uch bosqichli modeli taklif etildi:

- I bosqich - Tanishish (3-4 yosh): bolalarni milliy ertaklar, qo'shiqlar, oddiy o'yinlar orqali madaniy merosga jalb etish;
- II bosqich - Faol ishtirok (4-5 yosh): milliy o'yinlarda faol qatnashish, topishmoqlar va maqollarni o'rganish, hunarmandchilik elementlari bilan ishlash;
- III bosqich - Ijodiy tatbiq (5-6 yosh): o'rganilgan an'anaviy elementlar asosida yangi g'oyalar yaratish, o'z ertaklarini to'qish, o'yinlarga yangi qoidalar kiritish.

Ushbu model konstruktivistik ta'lim nazariyasi (Piaget, 1952) va ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi (Vygotsky, 1978) tamoyillariga asoslanadi. Modelning asosiy ustunligi shundaki, u milliy an'analarni saqlab qolgan holda bolalarning ijodiy fikrlash salohiyatini rivojlantiradi - ya'ni an'ana va ijodning chinakam uyg'unligini ta'minlaydi.

XULOSA

Ushbu nazariy tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek milliy madaniy merosi - xalq og'zaki ijodi, milliy o'yinlar va hunarmandchilik elementlari - maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkuri va kreativligini rivojlantirishda salmoqli pedagogik imkoniyatlarga ega. An'ana va ijodning uyg'unligi printsipiga asoslangan ta'lim jarayoni bolalarda bir vaqtning o'zida madaniy o'zlikni anglash, ijodiy tafakkur va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Tadqiqot quyidagi xulosalarga olib keldi: birinchidan, milliy meros elementlari zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan uyg'unlikda qo'llanilganda maksimal samaradorlikka erishiladi; ikkinchidan, xalq ertaklari va topishmoqlar divergent tafakkurni, milliy o'yinlar esa moslashuvchan va hamkorlikdagi tafakkurni rivojlantiradi; uchinchidan, taklif etilgan uch bosqichli model maktabgacha ta'lim muassasalarida amaliy qo'llash uchun yaroqlidir.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun tavsiyanomalar sifatida quyidagilar belgilandi: taklif etilgan modelni eksperimental tekshirishdan o'tkazish, milliy meros elementlarini maktabgacha ta'lim standartlariga rasmiy ravishda kiritish hamda pedagoglar uchun maxsus metodik qo'llanmalar ishlab chiqish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p. (Jamiyatda tafakkur: oliy psixologik jarayonlarning rivojlanishi // Разум в обществе: развитие высших психологических процессов)
2. Piaget J. The Origins of Intelligence in Children. – New York: International Universities Press, 1952. – 419 p. (Bolalarda intellektning kelib chiqishi // Происхождение интеллекта у детей)
3. Torrance E.P. Torrance Tests of Creative Thinking. – Princeton: Personnel Press, 1966. – 94 p. (Torrance kreativlik testlari // Тесты творческого мышления Торренса)
4. Runco M.A. Creativity: Theories and Themes: Research, Development, and Practice. – 2nd ed. – London: Academic Press, 2014. – 520 p. (Kreativlik: nazariyalar va mavzular // Креативность: теории и темы)
5. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 1983. – 440 p. (Tafakkur doiralari: ko'p intellektlar nazariyasi // Рамки разума: теория множественного интеллекта)
6. Imomnazarov S.I. Maktabgacha ta'limda milliy o'yinlarning pedagogik salohiyati. – T.: Fan va texnologiya, 2019. – 180 bet. (Pedagogical potential of national games in preschool education // Педагогический потенциал национальных игр в дошкольном образовании)
7. Yo'ldosheva H.N. Xalq ertaklarining bolalar tafakkuriga ta'siri // «Pedagogik mahorat» jurnali. – 2021. – № 4. – 45-52 bet. (The effect of folk tales on children's thinking // Влияние народных сказок на мышление детей)
8. UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. – Paris: UNESCO, 2003. – 14 p. (Nomoddiy madaniy merosni saqlash to'g'risidagi konvensiya // Конвенция об охране нематериального культурного наследия)
9. UNICEF. School Readiness: A Conceptual Framework. – New York: UNICEF, 2012. – 48 p. (Maktabga tayyorlik: kontseptual doira // Готовность к школе: концептуальная основа)
10. Bransford J., Johnson M.K. Contextual prerequisites for understanding: Some investigations of comprehension and recall // Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior. – 1972. – Vol. 11. – P. 717-726. (Tushunish uchun kontekstual oldinshartlar // Контекстуальные предпосылки понимания)
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi «Yangi O'zbekiston» taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi Farmoni. – T., 2022. – 52 bet. (Decree on the «New Uzbekistan» Development Strategy // Указ о Стратегии развития «Новый Узбекистан»)
12. Karimova Z.D., Nazarova M.R. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativlik ko'nikmalarini rivojlantirish usullari // «Ta'lim va taraqqiyot» ilmiy-uslubiy jurnali. – 2023. – № 2. – 33-41 bet. (Methods of developing creativity skills in preschool children // Методы развития творческих навыков у детей дошкольного возраста)